

הלכה למעשה לימי בין המצרים

שיעור מאת הרב יוסף ליזרוביץ שליט"א

תנו במסכת תענית (פ"ד מ"ו): חמשה דברים ארעו את אבותינו בשבעה עשר בתמוז וחמשה בתשעה באב. בשבעה עשר בתמוז נשתברו הלוחות, ובטל התמיד, והבקעה העיר, ושרף אפסטרמוס את התורה, והעמיד צלם בהיכל. בתשעה באב נגזר על אבותינו שלא יכנסו לארץ, וחרב הפית בראשונה ובשניה, ונלפדה ביתר, ונחרשה העיר. משוכנס אב, ממעטין בשמחה.

דיני שלשת השבועות

א. מ"ז תמוז ועד ט' באב הם 'שלשת השבועות' של 'ימי בין המצרים', מפני שהתחילו הצרות של חורבן ביהמ"ק, ולכן נהגו שלא להסתפר בימים אלו. ותספורת נשים לצניעות מותרת. (ולדעת השו"ע מותר להסתפר עד ר"ח או עד שבוע שחל בו ת"ב). ואין עושים נישואין, אבל סעודת אירוסין מותר עד ר"ח אב.

ב. וכתב המשנ"ב (סימן תקנ"א ס"ק טז בשם האליהו רבה) שאסור לעשות ריקודים ומחולות, וכן אסרו לשמוע קול שיר מכלי זמר (פמ"ג א"א סק"ו), ונהגו שהוא הדין שמיעת תזמורת מקלטת וטייפ אסור. ולגבי שמיעת שירה ווקאלית, דהיינו שירה בפה בלבד ללא כלי זמר, יש בזה דעות שונות.

ג. המלמד והלומד לנגן בכלי נגינה ואינם מכוונים להנאת קול השירה, יכולים לפעמים ללמד וללמוד גם בימים אלו. (ודעת הרב ואזנר זצ"ל ועוד לאסור, ויש לשאול רב).

ד. יש מתירים להשמיע קול שירה בגנים לקטנים הצריכים לכך. ויש לברר הפרטים בזה.

ה. פסק בשו"ע (סעיף יז) שלא לברך ברכת "שהחיינו" (על פרי או על בגד חדש) בימי בין המצרים, [בימי הספירה נוהגים ג"כ שלא לברך שהחיינו, אך התם אין זה מעיקר הדין אלא רק מנהג בעלמא]. ובשבת יש מקילים, וכן פוסק המשנ"ב, אך מנהיגו כדברי האר"י המובא במג"א (ס"ק מב) שלא לברך אף בשב"ק. ובמקום הצורך יש יותר להקל בשב"ק.

ו. לפיכך אין לקנות בגדים חדשים, כדי שלא לברך על כך שהחיינו, אמנם לדין שאין נוהגים (בדרך כלל) לברך שהחיינו על קניית בגדים חדשים [כי ברכה זו היא ברכת רשות] לכן מעיקר הדין מותר לקנות בגדים חדשים בימים אלו, מפני שטעם האיסור הוא מפני שאינו ראוי לומר "שהחיינו וכו' לזמן הזה" בשעת אבילות, וכיון שאין אנו מברכים מותר לקנות. אולם נוהגים שלא לחדש שום בגד שמצד הדין היה ראוי לברך עליהם "שהחיינו".

ז. וכן כתב בשו"ת 'אגרות משה' (או"ח חלק ג סימן פ) להלכה ולמעשה, שאסור לקנות רכב חדש לעצמו, מפני שעל זה מברך שהחיינו, אבל מותר לקנות רכב לבני משפחתו, מפני שאז מברך "הטוב והמטיב", משמע שכל האיסור הוא רק לומר את הנוסח "שהחיינו לזמן הזה".

ח. אין איסור כי אם בקונה דברים יקרים וחשובים שמשמחים נפש האדם, ולכן מותר לקנות גרביים ונעליים חדשים, או חולצה ובגדים הצמודים לגוף.

ט. כלים ורהיטים חדשים לא יקנה, וכן כלים חשמליים חשובים, כגון מקרר חדש משודרג, אבל אם נשבר לו המקרר או המזגן מותר לקנות חדש, וכן מי שצריך מכונית לפרנסתו מותר, מפני שהוא צריך לכך.

י. לכתחילה יש להחמיר בהלכות אלו כבר מהלילה מאור לי"ז תמוז, ולא רק מתחילת התענית שהוא מהיום. יא. בעל ברית מותר להסתפר. ויש אוסרים.

יב. נחלקו הפוסקים אם מותר ריקודים ומחולות בברית מילה ובסעודת מצוה, ולצורך שמחת חתן יש מקום להקל גם נגינה בכלי שיר. אמנם המנהג שאין להתיר תזמורת וריקודים, ומותרת שירה בפה.

יג. ראוי לבעל נפש להחמיר ב"ז בתמוז ובצום גדליה ובעשרה בטבת ברחיצה של תענוג [כגון בריכה] וכדומה, וכן גם בליל התענית, כמו בת"ב. ומיום י"ז בתמוז יש להימנע ולהיזהר מליילך במקום סכנה. ומותר לרחוץ בים ובבריכה בזהירות עד ר"ח אב. וכן מותר לסייד הבית במקום הצורך עד ר"ח אב.

דינים מר"ח אב ואילך

יד. כל דיני האבלות חלים כבר החל מליל ר"ח. מר"ח אב עד לתשעה באב אסור לרקוד במחולות ולשמוע ניגונים מכלי שיר גם בסעודת מצוה [ולא הקילו בזה כי אם עד ר"ח], גם לימודי נגינה אסורים בימים אלו.

טו. אסור להסתפר בימים אלו, וגם בעל ברית לא יסתפר, והגם ששיטת ה'חתם סופר' (או"ח סימן קנ"ה) להקל בזה, כבר כתב ב'שבט הלוי' (ח"י סימן פ"א) שיש להחמיר בזה, ובמקום הצורך כגון ששערותיו ארוכות יעשה שאלת רב.

טז. אסור לאכול בשר ולשתות יין, גם תבשיל שיש בו טעם בשר אסור באכילה, וכן עוגה שיש בה טעם יין אסור, (ושיעורו לכאורה אחד משישים, אך בדרך כלל אינו מורגש בזה). אמנם מותר לאכול תבשיל שנתבשל בקדירה שנתבשל בו בשר, גם אם נתבשל בתוך מעת לעת. אכילת דגים מותרת.

יז. בפוסקים הקילו לקטנים לאכול בשר, אמנם ה"מ בזמניהם שהיה בזה צורך גדול, אבל בימינו שיש הרבה מאכלים תחליפיים לתת להם יש להחמיר ולמנוע בעדם אכילת בשר (ושתית יין), וכך משמע מפשטות לשון המשנ"ב (סימן תקנא סק"ע, עיי"ש), ובמקום צורך יש להקל. (ולתינוקות עד גיל שלש שמאכלם הוא בשר יש להקל). יח. בסעודת מצוה מותר לאכול בשר ולשתות יין, ומותר גם לברך על כוס של ברכה, ויכולים כולם לשתות מן הכוס, בין המברך ובין שאר המסובים, דכוס זה חלק מן הסעודה הוא. (מיהו י"א שאין להוסיף יין לכוס). [ריקודים בסעודת מצוה, נתבאר לעיל סעיף יד דאסור].

יט. בסעודת סיום מסכתא, יש כמה חילוקים: לפני שבוע שחל בו ת"ב, מותר להזמין חברים הרבה להשתתף בסעודה זו, אמנם בשבוע שחל בו ת"ב כתב הרמ"א (סימן תקנא ס"י) דמותר להזמין רק קרוביו [הפסולים לעדות] ועוד עשרה אנשים למניין ולא יותר, אולם המנהג להזמין כמה חברים שירצה. [ויש נוהגים (ע"פ סברת החידושי הרי"מ), שבר"ח עצמו הוא יותר חמור מהימים שאחריו, ולא מועיל לו סעודת סיום להתיר אכילת בשר ושתית יין, ולפ"ז ברכהמ"ז יברכו רק על כוס בירה, וצ"ע].

כ. מצד ההלכה מותר לערוך סעודה רק אם נזדמן לו לסיים מסכתא, אבל למהר הלימוד כדי לסיים בימים אלו לא, אמנם נהגו שגם בכה"ג מותר לערוך סעודה ולאכול בשר ולשתות יין.

כא. מז' באב המנהג להימנע מלעשות סעודה על סיום מסכתא, ואף המקילים בזה נכון שיעשו רק כדברי הפוסקים להתיר הזמנת קרובים ועוד מניין אנשים ולא יותר, וגם רק אם נזדמן לו בדיוק סיום המסכת.

כב. במוצאי שבת שחל בתשעת הימים עושים הבדלה על היין, וכתב הרמ"א (שם) לתת לקטן שהגיע לחינוך בברכות [כבן שש] ועדיין לא הגיע לחינוך אבילות על ירושלים [כבן תשע], אך רבים נוהגים שהמבדיל שותה את היין בעצמו, וכן המנהג.

כג. אסור להתרחץ בימים אלו אפילו בצונן, ורק פניו ידיו ורגליו מותר בצונן. והמצטער יכול להקל לרחוץ כל גופו בצונן, ואם קשה לו יכול להפשיר קצת.

כד. טבילה במקוה מותרת, מפני שאין זה תענוג. (וי"א שהמים במקוה יהיו יותר פושרים).

כה. בזמנינו שרגילים להתרחץ הרבה, ורבים סובלים מזיעה יש להקל בזה, וכמו שכתבו פוסקי זמנינו (שו"ת 'אגרות משה' ח"ד סימן פד, וכע"ז בשבט הלוי' ח"ח סימן קכז, ועוד) דכל רחיצה שהיא למנוע סבל מותרת, ולא אסרו כי אם רחיצה של תענוג. אמנם אי אפשר לתת גדר ברור לזה, אם מותר להתרחץ כל יום, וכן אם מותר רק בפושרים או אף בחמין, או אפילו עם מעט סבון, כי כל זה תלוי לפי מדת הסבל של האדם, זה הכלל, כל המתרחץ למנוע הסבל ולא לשם תענוג מותר.

כו. קטנים המתלכלכים יכולים להתרחץ בחמין ואפילו עם סבון, כי הם זקוקים לכך.

כז. בערב שבת חזון אפשר להקל להתרחץ במים חמין, ובמקום צורך מותר להשתמש גם בסבון. (ומי שאינו מצטער ינהג כהלכה, לרחוץ רק ראשו פניו ידיו ורגליו בחמין אם רגיל בכך, וללא סבון).

כח. נטילת ציפורניים מותרת בשבוע שלא חל בו ת"ב, ובשבוע שחל בו נחלקו הפוסקים (משנ"ב שם סק"כ), ויש להחמיר. ובערב שבת מותר אף בת"ב שחל בשבת.

כט. צחצוח נעליים מותר לכבוד שבת.

ל. אסור לכבס בין ביד בין במכונה, ואסור לגהץ, והאיסור כולל לכתחילה את כל הבגדים, גם את אלו הצמודים לגוף וכן גרביים. וכמו כן מטפחות, מגבות, מפות ומצעים אסור להחליף במכובסים. כתם שניכר בבגד מותר לנקותו. (ואף לכבס בגדים על מנת להשתמש בהם רק אחר התענית אסור). לכתחילה אין ליתן בגדים למכונת הכביסה בערב ר"ח כדי שיגמור לכבס בלילה.

לא. אך בגדי ילדים מותרים לכבס אם לא נשאר לו אחרים תחתיהם. וכן בגדים הצמודים לגוף מותר לכבס גם למבוגרים, אם אין לו אחרים.

לב. לילדים עד גיל שלש מותר להלביש בגדים מכובסים, ולפני השבוע שחל בו ת"ב אפשר להקל גם לילדים גדולים יותר אם דרכם ללכלך הרבה, בלבישת מכובסים ובכיבוס בגדיהם בשעת הצורך.

לג. אם אין לו בגדים מכובסים לשבת, מותר לכבס גם בגדים עליונים לכבוד שבת. (וכן מותר לכבס מפות בית הכנסת ושאר דברים הצריכים לשבת, אם לא כיבסם מערב ר"ח, וי"א שרק מיום חמישי. וצ"ע). וכן מגבות הידיים

והאוכל אם אין לו אחרים. ובכל אלו שיש להקל בכיבוס צריך לכבס רק מה שצריך, ולא להוסיף ולמלאות את המכונה בבגדים אחרים.

לד. אסור ללבוש בגדים חדשים מר"ח, וכן לבישת בגדים מכובסים אסור, וב'פתחי תשובה' על הלכות אבלות (יו"ד סימן שפט סק"ב) כתב הטעם בשם ה'לחמי תודה', כי יש תענוג בלבישתם וחז"ל אסרו תענוג זה, ולכן אם מרגיש "ערבוביא", כלומר שיש לו סבל מזה, יכול ללבוש בגדים מכובסים, ולכן מתירים ללבוש בגדים הצמודים לגוף מכובסים, כי קשה מאד ללבושם מפני הזיעה, ולא נאסר כי אם חולצה ובגדים עליונים המכובסים.

לה. והעצה היעוצה ללבוש את החולצות לפני ר"ח למשך זמן מה, (ואפשר ללבוש כמה בגדים בבת אחת, אחד ע"ג השני), ואז מותר לו להשתמש בהם בימים אלו, דשוב אין זה בגד מכובס, ואם לא עשה כן מבעוד מועד יש עוד עצה לשוטחו על הריצפה (או שילכלכו מעט בזיעה לפני הליבישה) ואח"כ להשתמש בו, אמנם בזה אין גדר ברור למשך כמה זמן צריך לשוטחו, דזה תלוי אם הריצפה מלוכלכת או לא, שאם היא נקיה לא יועיל מה שישטחנו אפילו למשך זמן רב. כללא דמילתא, צריך שע"י ששוטחו יהא ניטל ממנו הרגשת בגד "מכובס". [ויש גם עצה שבשבת בבוקר כשקם משנתו יחליף הבגדים וישמור הקודמים לימי השבוע, אבל אין להחליף הבגדים באמצע השבת על מנת כן].

לו. אסור ללבוש בגדי שבת בימי השבוע, ויש להיזהר בשמחות, כגון ברית מילה ובר מצוה וכדומה, שגם נשים לא יבואו בבגדי שבת החשובים, אבל בגדי חוה"מ ואירועים קטנים לא נחשב לבגדי שבת, חוץ מאבות וסבים ואחים שיש להקל בבגדי שבת. (ואף הנוהגים להקל גם לשאר הקרובים אין למחות בידם מפני הכבוד).

לז. אסור לקנות בגדים חדשים, (כולל גרביים ושאר בגדים שאינם חשובים), וכן לתפור בגדים חדשים אסור (בית יוסף בשם הירושלמי פסחים פ"ד ה"א), ובכלל האיסור כל תפירה, אריגה, סריגה ורקמה בבגדים. אמנם לתקן בגד ישן שנקרע מותר. וכן העובדים ברקמה ותפירה בשכר יכולים להקל, וכן בכדי למנוע בטלה ושעמום בקייטנות וכדומה מותר, ועדיף שלא יגמרו את הבגד.

לח. כתב הרמ"א (שם ס"א) שאין ללבוש בגדי שבת בשבת חזון, ולמעשה לא נהגו כדברי הרמ"א, ולובשים בגדי שבת כרגיל. אמנם אין להקל במצעים, אלא רק בשביל אורחים מותר.

לט. מר"ח עד התענית אין לבנות ולשפץ להרווחה בעלמא, ולא לסייד, רק במקום הפסד ע"פ הוראת חכם, וכן אסור לטפל בגינה לנוי. ואפילו בניקיון ושטיפת הדירה ממעטים, רק למנוע לכלוך מותר, ולכבוד שבת יעשו כדרכם הרגיל.

מערב תשעה באב ועד מוצאו

מ. ערב תשעה באב אחר חצות אסור בלימוד ומותר במלאכה. וסופרי סת"ם יכולים לכתוב, כי זה נחשב למלאכה ולא ללימוד.

מא. סעודה המפסקת אסורה בשני תבשילין, אך קפה או תה מותר לשתות ולא נחשב כתבשיל שני. אין לשתות בירה בסעודה המפסקת. ומותר לאכול פירות וירקות חיים אפילו כמה מינים.

מב. סעודה המפסקת כשחל בחול לא ישבו שלשה לאכול יחד כיון שאין מזמנים. ונאכלת בסופה בפת או ביצה טבולה באפר ובישיבה ע"ג קרקע. ומיד בשקיעה נאסרים בכל.

מג. ט' באב אסור בחמשה עינויים: אכילה ושתייה, רחיצה וסיכה, נעילת הסנדל, אישות, ואיסור תלמוד תורה.

מד. מותר לרחוץ מעט כשיש הכרח להעביר לכלוך. בנטילת ידיים שחרית וכן מי שעשה צרכיו נוטל ידיו רק עד קשרי אצבעותיו. מריחת משחה רפואית מותרת.

מה. אין שאילת שלום בת"ב. ואין לטייל ברחוב. ואין עושים מלאכה של שיהוי עד חצות היום. ואין יושבים ע"ג כסא עד חצות. ומחצות מותר להתחיל בהכנת צרכי הסעודה ללילה.

מו. לימוד תורה בת"ב אסור כל היום, וכפיית הספסלים רק עד חצות.

מז. מצד הדין נשים מעוברות ומניקות חייבות לצום בת"ב, וטוב שיעשו תמיד בירור ושאלת חכם.

מח. חולה שהתירו לו לאכול אין צריך לאכול לשיעורים, אבל יאכל או ישתה רק כפי הנצרך לו. וכל הנצרך ליטול כדורים לרפואה יטלם גם בת"ב כדרכו, ואם מוכרח למעט מים מותר.

מט. אין דין 'חינוך' בת"ב לקטנים, ולא דין צום לשעות, (ויש נוהגים לחנך קטן לשעות מועטות), מלבד בנעילת הסנדל לילדים אחרי גיל שלש, שיש מחמירים ויש מקילים. ומ"מ מחנכים קטנים בני דעת, בכל ימי הצומות, שלא יאכלו רק מאכלים פשוטים, לפי הבנתם. המנהג על פי האר"י שלא לברך ברכת 'שעשה לי כל צרכי' בתשעה באב בשחרית, אלא רק בערב כשנועלים הסנדל, ויש הנוהגים לאומרו כרגיל.

- ג. אם מתפללים מנחה גדולה אין בה נשיאת כפיים לכהנים, אבל החזן אומר או"א.
נד. מותר בת"ב אחר חצות לנקות את הבית, אך לשטוף את הבית אין נוהגים, ויש שנהגו לשטוף ואפילו לסייד.
נב. איסור כיבוס בגדים, ולבישת בגדים מכובסים, ואכילת בשר ושתיית יין, ושמיעת מוזיקה וניגונים, ורחיצת הגוף ותספורת, נוהגים עד י' אב בחצות.
נג. סיום הצום לגבי אכילה, יש מקום להחמיר עד 24 דקות אחר השקיעה, ויש מקילים אחר 18 דקות כבכל שאר תעניות. (ויש מחמירים יותר עד 31 דקות).

הלכות לתשעה באב שחל בשבת ונדחה התענית ליום ראשון

- נד. ת"ב שחל בשבת אין לימי השבוע שלפניו דין 'שבוע שחל בו ת"ב'. ולפיכך, ביום שישי ר"ח אב מותר לרחוץ כבכל ערב שבת. ואפשר להקל לילדים, גם מעל גיל שלש, ללבוש כל השבוע מכובסים ולכבס עבורם.
נה. בשבת ת"ב נוהגים דיני אבילות בדברים שבצנעה. והנהוג לטבול בשבת רשאי גם עתה. ואומרים "אב הרחמים" לפני מוסף. ובמנחה אין אומרים "צדקתך".
נו. אלו שקשה להם לצום, יכולים לקחת בשבת כדורים מיוחדים או דברים אחרים במטרה להקל עליהם את הצום, ויערבם בתוך משקה או באוכל, ולכתחילה צריך להכניס ולערבם לפני שבת.
נז. פסק המשנה ברורה להקל שמותר ללמוד תורה בשבת זו של ת"ב אהה"צ כרגיל, אולם מי שיכול ללמוד מאחר חצות רק בדברים המותרים בת"ב ולא יתבטל עי"ז מלימודו וגם לא יהיה ברגשי אבילות, קדוש יאמר לו.
נח. פרקי אבות אין אומרים השבת, חומש ורש"י אם לא גמר לפני חצות יכול לגמור אח"כ. ויש מקילים שנוהגים ללמוד בספרי חסידות ופנימיות כל היום.
נט. בסעודה שלישית אפשר לאכול הכל כרגיל, וגם מותר לאכול ביצים אך לא באפר ולא בתור סימן אבילות. ומותר לאכול עד השקיעה, ויכולים לברך בזימון.
ס. אחר השקיעה אסור ברחיצת ידיים, אך מים אחרונים מעט יכולים ליטול. ואין לחלוץ את הנעליים ולא לשבת לארץ עד זמן מוצאי שבת. ואין להביא בשבת את הקינות לבית הכנסת, אא"כ יעייין בו מעט שם מבעוד יום.
סא. כאמור, יש ליזהר לא לנהוג שום אבילות עד זמן מוצאי שבת. ואז אומרים 'ברוך המבדיל בין קודש לחול', וחולצים הנעליים ולובשים בגדי חול. ויש לזכור לברך ברכת 'בורא מאורי האש' על אש אבוקה, ועדיף שהבעל יעשה את הברכה בבית להוציא את הנשים והבנות, כי נשים בעצמן לא נהגו לברך ברכה זו. ואין מברכים על הבשמים, לא עתה במוצ"ש ולא בהבדלה של מחר במוצאי הצום ביום א' בלילה.
סב. המותרים באכילה עליהם להבדיל קודם האכילה, והוא הדין גם לנשים, ויבדילו על מיץ ענבים ולא על יין, ויברכו בורא פרי הגפן וברכת המבדיל. ילדים עד גיל מצוות לא עושים הבדלה לפני האכילה, אלא יסמכו על ההבדלה שישמעו מהאבא במוצאי הצום. ויש אומרים שגם נשים שאוכלות יכולות שלא להבדיל בעצמן אלא יסמכו על ההבדלה שישמעו מבעלן במוצאי הצום, ואפשר לסמוך על זה.
סג. נוהגים שלא להדיח את הכלים של שבת עד יום א' אחר חצות היום.
סד. במוצאי הצום, טרם שטועמים, מבדילים על כוס יין, בלי נר ובשמים, ואין אומרים הפסוקים של לפני ההבדלה, אלא מתחילים בברכת בורא פרי הגפן ולאחריה ברכת המבדיל ושותה הכוס.
סה. האוכל בביתו לאחר הצום לפני תפילת ערבית, בפירות ושתייה אין הגבלה, אבל במזונות אפשר לאכול עד שיעור כביצה ולא יותר, ואם מעמיד שומר שיזכיר לו להתפלל ערבית מותר גם יותר.
סו. בשנה שכזו, אין נוהג שום אבילות במוצאי הצום, חוץ מאכילת בשר ושתיית יין, ולמחרת מיד בבוקר מותר.
סז. איתא (בגמרא ובשו"ע או"ח סי' תקס): שצריך לעשות זכר לחורבן, ומשחרב בית המקדש, תקנו חכמים שהיו באותו הדור שאין בונים לעולם בנין מסוייד ומכוויר כבנין המלכים, אלא טח ביתו בטיט וסד בסיד ומשייר מקום 'אמה על אמה' כנגד הפתח שבו יהיה רק טיט בלא סיד. ולכתחילה יש לעשותו בקיר מול דלת הכניסה, ואם בקיר ממול אין שיעור של אמה על אמה, אפשר לעשות מלבן שבריבוע יהיה אמה על אמה, ואם אין קיר ממול יעשה בקיר מהצד במקום הקרוב ביותר לקיר שמול הפתח.

ויהי רצון שבמהרה יבוא משיח צדקנו ויגאלנו ויבנה בית המקדש ויהפכו ימים אלו לששון ולשמחה, ככתוב (זכריה ח, יט): "כֹּה אָמַר ה' צְבָאוֹת צוּם הַרְבִּיעִי וְצוּם הַחֲמִישִׁי וְצוּם הַשְּׁבִיעִי וְצוּם הָעֶשְׂרִי יִהְיֶה לְבַיִת יְהוָה לְשָׁשׂוֹן וְלִשְׂמֵחָה וְלִמְעֵדִים טוֹבִים וְהָאֵמֶת וְהַשְּׁלוֹם אֶהְבֹּו".